

ըլլայ, անա այն ատենը միայն կրնայ ամեն մարդ աջօք տեսնել եւ անխռով սրտիւ վկայել քե « Ազգութիւնն ուրիշ բան է, կրօնը ուրիշ բան : »

Երկրորդ ըսելիքնիս ալ այս է քե որչափ ալ փափաքելի բան ըլլայ ազգի մը մէջ կրօնի միութիւն պահելը, սակայն կարելի չէ արգիլելն որ մէջը այլ եւ այլ դաւանանքներ ջմտնեն. եւ ոչ միայն կարելի չէ, այլ եւ ոչ օրինաւոր եւ օգտակար բան է այնպիսի արգելքը բռնութեամբ առաջ տանիլը. վասն զի բռնութիւն ըսածը միաբանող չէ, ինչպէս որ կը կարծուի սովորաբար, հապա բաժանող ու ցրուող է :

Բայց որովհետեւ այս նիւրը շատ ծանր է եւ մասնաւոր մտադրութեան արժանի, ամսագրոյս յաջորդ քերթին մէջ խղճմտանքի ազատութեան վրայ տեղն ի տեղը խօսելու միտք ունինք. այն ատեն ասիկայ ալ աւելի կը պարզենք :

ԱՆՈՒՆ, ՄԱԿԱՆՈՒՆ ԵՒ ՊԱՏՈՒԱՆՈՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ.

Ազգի մը բարքին յայտնի նշան մը եւ ուրիշ ազգերէն զատող սովորութեանցը զխաւորներէն մէկն է՝ մէջի մարդկանց տրուած անունը, մականունը եւ պատուանունը. եւ ասոնք այնչափ սերտ ու զարմանալի կապակցութիւն մը ունին ազգային պատմութեան հետ որ կերպով մը անոր մէյմէկ համառօտութիւնները կամ արձանագրութիւնները կրնան համարուիլ :

Եթէ ուզեինք ամենայն ազգաց ալ անուանադրութեան պատմութիւնը գրել, իրացընէ շատ հետաքրքրական եւ մեծահատոր գիրք մը կրնար ըլլալ. բայց մտքերնիս առ այժմ միայն մեր Հայոց ազգին հին եւ նոր անուններուն՝ մականուններուն ու պատուանուններուն վրայ խօսիլ ըլլալով, երեք յօդուածի մէջ կամփոփենք այս հարկաւոր գիտելիքը : Եւ նախ տեսնենք քե հին ատենները Հայք ինչ անուն կը զնեն իրենց որդւոցն ու հիմա ինչ անուններ կը զնեն՝ Հայաստանի մէջ եւ դրսի երկիրներ :

Ա.

ԱՆՈՒՆ.

Յայտնի է քե անուանադրութեան կերպերուն մէջ ամենէն բնականը՝ որով եւ ամենէն պատուականն ու գեղեցիկը անտարակոյս այն է որ տղուն բնաւորութեանը եւ կամ մասնաւոր

մէկ կատարելութեանը, յատկութեանը, կամ քե անոր ծնած ատենը պատահած դիպուածին հետ յարմարութիւն մը ունի : Անոր համար կրտսենէք որ ջրհեղեղէն քե առաջ եւ քե ետքը նահապետաց մէջ սովորութիւն եղած էր այս կերպով անուն զնել իրենց զավկներուն. որով ամեն մէկ ազգատոհմին մէջի անձինքը մէյմէկ կենդանի յիշատակարաններ կը դառնային, եւ անոնց բովանդակութիւնը՝ մարդկային ազգիս պատմութիւնը կը լլար : Այս բանս յայտնի կերեւնայ սուրբ գրոց մէջ. ինչպէս Աբրահամ, որ հայր ազգաց կընշանակէ, Իսահակ՝ ծիծաղ, Յակոբ՝ խաբող, Մովսէս՝ ջրածին, Յէսու եւ Յիշուս, փրկիչ, եւ այլն :

Մեր ազգին մէջ խիստ հին ատենի՝ այս ինքն Հայկազանց ժամանակի անունները գրեթէ ամենն ալ մէյմէկ նշանակութիւն ունեցած կերեւնան : Անոնցմէ մինչեւ հիմա մնացած քանի մը անուններուն ստուգաբանութիւնը շատ աւելի դիւրին կը լլար՝ քե որ գոնէ Խորենացոյն յիշածներէն ամենուն վրայ ալ պատմական տեղեկութիւններ ունենայինք : Իրաւ է որ Գրիգոր Մագիստրոս հնասէր եւ հնագէտ իշխանը այն անուններէն մէկ քանին կը ստուգարանէ, բայց չենք գիտեր որ արդեօք անոնց վրայ մեր չունեցած տեղեկութիւններն ինքը ունէր, քե առանց ունենալու՝ մականերութեամբ միայն ստուգարանութիւններ կընէ, ինչպէս որ հաւանական է : Հոս մենք օրինակի համար՝ Հայկազանց անուններէն անոնք միայն զնենք որ գրեթէ հասարակ բառեր ըլլալով՝ ստուգաբանութեամբ քաջքը շուելու անգամ կարօտ չեն, ինչպէս ասոնք. Անոյշ, Առնակ (այր քաջ), Արբուն, Բագուկ, Դառնիկ, Դին, Դիսակ, Դոռակ (զոռացող, զոռոգ), Դատ, Զարմայր (զարմանալի այր), Ընձակ (ինձ փոքր), Հաւանակ (հեգրկ), Հոյ (փառաւոր, ուստի եւ հոյակապ), Հրաջեայ, Հօրոյ (հայրաբարոյ կամ հայրանման), Յուսակ (յուսիկ), Նորայր, Պաճոյճ (զարդարուն), Պերճ, Սաբինիկ (իբր սաբնի, սաբի նման խարտիշագեղ), Սլաք, Սկայորդի, Սուր, Վարժ, Յուրակ եւ այլն : Հօրկ չէ ըսել քե այս անունները որչափ իրարմէ սիրուն, իրարմէ գեղեցիկ են, եւ հայկական դիւցազներգութեան մը փառաւոր զարդարանք ու կենդանութիւն կրնան տալ :

Արշակունեաց բազաւորութեան ատենները, անկէց ալ առաջ ու ետքը, սովորութիւն եղած կերեւնայ մեր ազգին մէջ բնական կերպով մը՝

այն ժամանակները տիրապետող ազգին անուններն առնուլ, այսինքն Պարբեւաց եւ Պարսից : Ասոր յայտնի ապացոյց կրեան ըլլալ ասոնք . Արշակ (պրս. *արշէք* կամ *աշէք*), Վաղարշակ (*աշէլաշէք*), Վաղարշ (*աշէլաշ*), Պերոզ (*փիրուս* կամ *Քիրուզ*), Խոսրով (*խիսրէվ*), Մինդատ (*մինդիտատ*), Ամղահակ (*էմաղրհա*), Շապուհ (*շահ-փուր*), Վոամ եւ Վահրամ (*աշէհրամ*), Ներսէն, Ներսէս, եւ այլն : — Ինչպէս որ Արշակունեաց ժամանակը մեր պատմութեան ամենէն փառաւորը կը համարուի իրաւամբ, այսպէս այն ատենի մարդկանց անունները երկար ժամանակ ազգին մէջ մնացին՝ նաեւ այն բազաւորութեան վերցուելէն ետեւ . այնպէս որ Պարսից եւ Պարբեւաց անուններ կան որ մինչեւ Ռուրիկեանց ժամանակները, եւ մէկ երկուքը անկէջ ետքը մինչեւ մեր օրերն անգամ մնացին, մանաւանդ անոնք որ սրբոյ մը անուն ալ եղած են ատենով . ինչպէս Տաճատ, Վարդ, Վարդան, Վասակ, Վահան, Հմայեակ, Հրահատ, Ներսէս, Ատոմ, Խոսրով, Գարեգին եւ այլն :

Հայաստանի յոսաւորութեան ատենէն ետքը հին եւ նոր կտակարանին մէջի սրբոց անունները սկսան սովորական ըլլալ մեր ազգին մէջ, քաղեալ եւ հին Պարսից ու Հայոց անուններն ալ մէկէն ի մէկ չղաղրեցան : Դիտելու բան մըն ալ այս է որ նահապետաց եւ մարգարէից անուններուն մեր ազգին մէջ աւելի գործածուիլը ոչ այնչափ ի Յունաց առնուած է՝ որչափ յԱսորոց . ինչպէս ասոնք, Աբրահամ, Դաւիթ, Մովսէս եւ Մուշէ, Սահակ, Եղիշէ, Դանիէլ, Հաբէլ, Մեղքիսեղ, Մարութաղա, Իսրայէլ, Սամուէլ, Եփրեմ, Չաբարիա, Եզրաս կամ Եզր, Մաղաքիա, Անանիա, Ագարիա, Միսայէլ, եւս եւ Սեղրաք, Միսաք, Աբեղնագով եւ այլն : Բայց նոր կտակարանի սրբոց եւ առաքելոց անուններն աւելի սովորական եղան . ինչպէս Յովնանէս, Յովնան, Պետրոս, Պողոս, Յակովբ, Մատթէոս, Ղուկաս, Ղազար, եւ այլն :

Բազաւորութեաց բազաւորութեանն ատենը քաղեալ քանի մը նոր անուն ալ կար մտած Հայոց մէջ, ինչպէս Աշոտ, Սմբատ, Բազաւատ, Աբաս . բայց որովհետեւ նոյն ժամանակները Հայաստանի մէկ մասը Արարացոց հարկատու էր, եւ մէկ մասը Յունաց, անոր համար Մեծին Հայոց կողմերը կը գտնուէին նաեւ քանի մը Արարացոց անուններ, ինչպէս Ապխարիպ, Հասան, Արուստի, Ապխասար . իսկ

Յունաց կողմի Հայերը շատ աւելի անուններ առին Յոյներէն . ինչպէս, Բարսեղ կամ Վասիլ, Կոստանդին, Թեոփորոս կամ Թորոս, Լեւոն, Սարգիս, Մինաս, Գեորգ : Ռուրիկեանց ժամանակն ալ եւրոպական անուններ մտան Հայաստան, քաղեալ եւ խիստ քիչ . ինչպէս Կիտ կամ Գուխտոն, Չապէլ, Ֆիլիպ, Ճիւսն : Եւ այսպէս՝ Թարգմանեաց ատենէն, այսինքն հինգերորդ դարէն մինչեւ մեր ազգին մէջէն բազաւորութեան վերջնապէս, որ չորեքտասաներորդ դարուն ետքերն եղաւ, տեսակ տեսակ անունները քանի զնացին շատցան . միայն քե խիստ հին անունները սկսել եին արդէն մոռցուիլ, ու անոնց տեղը նորերը բռնել էին . ոչ միայն Տիգրան, Երուանդ, Չարեն, Շաւարշ, Պարեա, Հայկակ եւ ասոնց նման անունները չէին լսուեր, այլ եւ ոչ Արտաշէս, Արտաշիր, Վահան, Սուրեն, Մինդան, Աշոտ, Ատոմ, Առիւծ, Գուրգէն, Կորիւն, Արձան եւ ասոնց նման ուրիշ փառաւոր անունները :

Դանք անիշխանութեան ժամանակի անուններուն որ մինչեւ մեր օրերը կը հասնին : Ասոնց վրայ երկու բան կայ զիտելու . մէկը այս որ չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ եւ ինչ առթով սովորութիւն մը մտեր է, կամ քե արդէն մտած սովորութիւնը շատցեր է՝ տերունական տօներէն եւ շատ մը սուրբերու մէկտեղ տրուած բաներէն անուն դնել մարդկանց . զոր օրինակ, Աւետիք կամ Աւետիս, Դաւուստ, Յարութիւն, Համբարձում, Խաչիկ, Խաչատուր, Խաչերես, Վարդերես, Աստուածատուր, Քրիստոսատուր, Տիրատուր, Մխիթար, Մանուկ, Մարտիրոս, Հայրապետ, Մարգար, Նահապետ, Առաքել, Կարապետ, Մկրտիչ, Նշան, Թագուր, Չառիկ, Լուսիկ, Տօնիկ, եւ այլն : Այս սովորութիւնը որչափ ալ զարմանալի երևնայ, մանաւանդ օտար ազգաց առջեւ, սակայն պախարակելի բան մը չէ . վասն զի գոնէ հայերէն են բառերը, ուրիշներէն մուրացուած կամ փոխ առնուած չեն սկսուիլ :

Իսկ երկրորդը այս է, որ իրացընէ պախարակելի է, քաղեալն աշխարհիս ամեն կողմն ալ՝ ուր որ Հայերը տարածուած են՝ մտեր է . այսինքն ոչ միայն օտար ազգաց անունները առնուլ, իբր քե Հայոց լեզուին մէջ անուն մնացած չըլլար, այլ եւ շատ տեղ եւ շատ անգամ՝ Հայոց մէջ սովորական եղած մէկ անունին ձեւը փոխել ու հոռմի կամ ռուսի, տաճկի կամ իտալացոյ, ուլանի կամ մաճառի կերպ մը տալ

անոր : Օտարագրի անուններուն օրինակ ըլլան ասոնք . Վիչեն կամ Վենես , Մարքին , Օգոս , Ջերոնիմոս , Փրան կամ Փրանչիսկոս , Եղուարդ . օտարացածներուն ալ՝ որ խիստ բազմաթիւ են՝ ասոնք . Փերրաք , Փաւլաքի , Անտոնաքի , Արքինաքի , Միքիք (Մկրտիչ) , Իւան (Յովնանես) , Սիմի (Յովսէփ) , Թաուս (Թորոս) , Եաղուս (Յակոբ) , Ժօրժ կամ Ճորճի (Գեօրգ) Հիւտավերտի (Աստուածատուր) , Փօլ (Պօղոս) , Ճուգե կամ Ժօգեֆ (Յովսէփ) , Եանուշ (Յովնանես) , Եօշքա կամ Եօզիք (Յովսէփ) , եւ այլն :

Այս հատուածը չենք ուզեր լմնցնել՝ առանց յիշելու միւրաբարութեամբ սրտի որ տասնընիկ կամ քսան տարիէ ի վեր Տաճկաստանի Հայոց , եւ մանաւանդ Կոստանդնուպօլսոյ եւ Զմիւռնիոյ

բնակչացը մեջ գովելի ջանք մը կայ օտարագրի անունները ձգելու , եւ կամաց կամաց ազգային անունները շատցնելու . ինչպէս Տիգրան , Վահան , Տիրան , Սուրեն , Խորեն , Արշակ , Գարեգին , Սմբատ , եւ այլն : Կրփափաքիք որ այս ջանքը օրէ օր աւելնայ , եւ խոհական ընտրութեամբ այնպիսի անուններ տրուին տղայոց որ անով սրտերնուն մեջ իրենց անուանակից քաջին կամ սրբոյն կատարելութեանցը հետեւելու փափաքն ալ արմատանայ , եւ ազատ մնայ այն յանդիմանութենէն որմեծն Աղեքսանդրապոլսէր է ատենով Աղեքսանդր անունով մարդու մը . « Կամ անունդ փոխէ եւ կամ վարքդ : »

(Շարայարութիւնը յաջորդ բուռն մեջ :)

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ

ՍՈՒՐԲ ԳԵՐՄԱՆՈՍ ԱՒԲՍԵՐԱՅԻ .

Փարիզու հին ու անուանի շէնքերուն մէկն ալ այս եկեղեցին է , որ Լուվրի պալատին դիմացը կիլնայ , աշ կողմը Քիլպերիկի՝¹ փողոցին վրայ կրնայի , ձախը փողոց Քահանայից ըսուած ճամբուն վրայ . եւ քալեալ ասիկայ դիպուածական բան մըն է , բայց զարմանալի կերպով մը կը վկայէ այս պատմական ճշմարտութեան քէ քաղաւորութիւնն ու քահանայութիւնը ատենով ամենայն քրիստոնէական շինուածոց երկու կամարակապները սեպուած էին :

Եկեղեցւոյն ճակատը քալեալ սիւնազարդ գաւիթ մը կայ , բայց ոչ զարդարուն է եւ ոչ հոյակապ տեսք մը ունի . ընդ հակառակն ցած ու ներս գնացած է , եկեղեցւոյն մեջն ալ աւելի ցած : Գաւիթն ներսի կողմը հարուստ նկարներով զարդարուած է , եւ պատերուն վրայ շատ մը սրբոց գլուխներ կան , բայց աւելի գոյներուն կենդանութեանը կողմանէ նշանաւոր են՝ քան քէ զճազական ճարտարութեան կողմանէ : Բոլոր այն

SAINT-GERMAIN-L'AUXERROIS.

En face de la colonnade du Louvre s'élève l'église Saint-Germain-l'Auxerrois. Ce monument appuie sa droite à la rue Chilpéric, et sa gauche à la rue des Prêtres, c'est-à-dire à la royauté et à la religion. Le symbole est frappant, et le hasard ici a servi à la manifestation d'une grande vérité historique : royauté et religion : c'était en effet, autrefois, comme les deux arcs-boutants éternels et inévitables de tous les monuments chrétiens.

L'église, de ce côté, offre le spectacle d'un portique, qui ne brille cependant, il faut l'avouer, ni par l'opulence de ses sculptures ni par la majesté de son déploiement. Il est très-bas et très-couvert, même pour l'église, qui est pourtant très-basse elle-même. L'intérieur de ce portique est peint avec un riche éclat ; plusieurs figures avec auréole rayonnent là sur le mur, plutôt par la pompe des couleurs que par l'expression intelligente des lignes. La tête de

¹ Գաղղիոյ Քիլպերիկ կամ Շիլփերիք Ա. քաղաւորը անուանի է :

իւ շարագործութեանցը համար . սպանուեցաւ 584ին :